

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	14.06.2019
Received / Makale Geliş	25.03.2019	Published / Yayınlanma	15.06.2019

TARIM SEKTÖRÜNDE DIŞA BAĞIMLILIK: TOHUM ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

EXTERNAL DIPENDENCY IN AGRICULTURE SECTOR: AN ESSESMENT ON SEED

Öğr. Gör. Soner KÜNÇ

Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Bölümü,
Gaziantep / TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-8936-9282

Öğr. Gör. Süleyman ÇELİK

Siirt Üniversitesi, Kurtalan MYO, Finans- Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Siirt /
TÜRKİYE, ORCID: 0000-0001-8999-0095

Öğr. Gör. Safa ACAR

Siirt Üniversitesi, Kurtalan MYO, Finans- Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, Siirt /
TÜRKİYE, ORCID: 0000-0002-9578-0198

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte artan rekabet ortamı ve değişen pazar şartları tarım sektörünün önemini daha da arttırmıştır. Çünkü tarım sektörü temel gıda ürünlerinin üretilmesinin yanında ekonomi ve istihdama katkısı, enerji ve hammadde kaynağı olmasıyla da vazgeçilmez bir sektör haline gelmiştir. Fakat son yıllarda dünya çapında yaşanan ekonomik krizler, iklim değişiklikleri, artan gıda talebi, afet ve savaş gibi olağanüstü durumlar, ülkelerin tarım sektöründe kendi kendine yetememe sorununu meydana getirmiştir. Bu çalışmada, Türkiye'nin 2002-2018 yılları arası tarım ürünlerinin temel kaynağı olan tohum üretimi ve ticaretinin analizi yapılarak tohum üretimi ve ticaretinde dışa bağımlılığının derecesi analiz edilmiştir. Analiz neticesinde Türkiye'nin tarım sektöründe dışa bağımlılığının artmaya devam ettiği görülürken tohum üretiminde miktar cinsinden dışa bağımlılığı olmamasına karşın tohum ticaretinde dış açık veren bir ülke konumundadır.

Anahtar Kelimeler: Dışa Bağımlılık, Tohum, Türkiye

ABSTRACT

The increasing competition environment and the changing market conditions together with globalization have increased the importance of the agricultural sector. Because the agricultural sector, along with the production of basic food products, has become an indispensable sector with its contribution to economy and employment and being a source of energy and raw materials. However, in recent years, worldwide economic crises, climate changes, increasing food demand, disaster, war and extraordinary situations have created the problem of self-inadequacy in the agricultural sector. In this study, between the years 2002-2018 were analyzed the degree of Turkey's dependence on seed production and trade. Analysis indicated that Turkey's agricultural sector has seen continued increase in external dependency. Although there is no dependence on seed production, it is a country that gives external deficit in seed trade.

Keywords: External Dependency, Seed, Turkey

1. GİRİŞ

Küreselleşen dünyada, rekabet olgusunun ve pazar şartları değişim hızının etkisiyle tarım sektörünün önemi giderek daha da artmaktadır. Çünkü tarım sektörü, temel gıda ürünlerinin üretilmesinin yanında GSYH ve istihdama katkısı, gıda güvenilirliği, doğal kaynak, enerji, kırsal kalkınma, biyolojik ve ekolojik çeşitlilik, diğer sektörlerle hammadde ve sermaye temini gibi katkılarıyla da bütün ülkeler için vazgeçilmez bir sektördür (Özertan, 2013:11).

Türkiye ise üç tarafı denizlerle çevrili jeopolitik coğrafi konumu, iklim yapısı ve verimli toprakları açısından tarım ürünleri yetiştirilmesinde ayrı bir öneme ve avantaja sahiptir. Geçmişten beri Türkiye'nin tarımda kendi kendine yetebilen bir ülke olduğu bilinse de son yıllarda tarım sektöründe meydana gelen gelişmeler bu durumu günümüzde büyük oranda değiştirmiştir. Buna rağmen tarım sektörünün ekonomi içindeki önemi düşünüldüğünde, bu sektör geçmişte olduğu gibi gelecekte de stratejik bir sektör olarak kalmaya devam edecektir (Yağcıoğlu, 2015:1).

Çalışmanın amacı Türkiye'nin tarım sektöründe ve özellikle tohum konusunda bağımlılığının analiz edilmesidir. Bu kapsamda "Türkiye tarım sektöründe tohum üretimi ve ticareti açısından ne kadar dışa bağımlıdır?" sorusu araştırılacaktır.

Bu çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Giriş niteliğinde olan bu birinci bölümün ardından ikinci bölümde tarım sektöründe bağımlılık olgusu üzerinde durularak, bağımlılığa sebep olan unsurlara genel hatları ile değinilecektir.

Üçüncü bölümde özellikle tohumda dışa bağımlılığın seviyesi üzerine bir analiz yapılacaktır. Bu analizde tarımın dış ticaret içindeki payı, tohum üretimi, ihracatı ve ithalatı ton ve dolar cinsinden resmi ve istatistik verileri yardımıyla değerlendirilecektir.

Son bölüm olan sonuç kısmında ise tarım sektörü ve tohum konusunun önemi bir kez daha vurgulanıp mevcut bulgular ışığında tohumda dışa bağımlılığın durumu ve çözüm önerileri gösterilmeye çalışılacaktır.

2. TARIM SEKTÖRÜNDE BAĞIMLILIK OLGUSU

Tarım, insanoğlunun var olduğu günden beri temel besin ve geçim kaynağı olmuştur. Tarım, ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye farklılık gösterse de önemi bütün ülkeler için aynı düzeyde olmaktadır. Günümüzde ise bu özelliklerine ilaveten ülke ekonomisinde katma değer oluşturması, tarıma dayalı ekonomilere hammadde kaynağı oluşturması, nüfusun bir kısmına istihdam sağlaması ve GSYH'ya katkıda bulunması gibi özellikleriyle tarım, daha da önemli hale gelmektedir (Güresinli, 2015:16-23).

Ülkeler hangi gelişmişlik seviyesinde olursa olsunlar, tarım ürünlerinin üretilmesinde ülke şartlarının elverdiği kadarıyla, her zaman kendine yeten bir ülke olmalıdır. Çünkü gerek iklim değişikliği, kuraklık, afet ve savaş gibi olağanüstü durumlarda gerekse gıda güvenirliliği gibi konularda ülkenin kendi kendine yeterlilik göstermesi önem arz etmektedir (Acar, 2006:23; Doğan, 2007:366).

Artan dünya nüfusuna paralel olarak gıdaya olan talebin artması, tarım ürünleri ticaretine hâkim ülkelerin korumacı dış politikaları, tarımda girdi fiyatlarının artması, tarım sektörüne yeterli düzeyde yatırım yapılmaması, rekolte düşüklüğü, artan biyoyakıt tüketimi sayesinde tarım ürünlerinin enerji kaynağı olarak kullanılması gibi daha birçok faktörden dolayı ülkelerde, gıdada kendine yetememe ve dolayısıyla dışa bağımlılık baş göstermeye başlamaktadır. Tüm bu sebeplere ilaveten artan rekabet ortamına ayak uydurulamaması, tarımda modernizasyonun gerçekleşmesiyle düşük gelirli topraksız çiftçilerin olumsuz etkilenmesi, kırsaldan şehirlere göçün hızla artması ve uluslararası firmaların gıda, kimyasal tarım, gübre ve hayvansal ilaç gibi temel zirai alanlara hâkim olması tarımsal üretimin azalmasına neden olmaktadır (Taydaş, 2018).

Türkiye ekonomisinde 80'li yıllara kadar lokomotif görevi gören tarım sektörü, 80 darbesinin sonrasında bu sektöre olan desteklerin kaldırılması, neoliberal politikaların uygulanması, tarım sektöründe faaliyet gösteren KİT'lerin özelleştirilmesi veya kapatılması, serbest piyasa ekonomisine geçiş, inşaat, hizmet ve sanayi sektörüne ağırlık verilmesi gibi birçok konjonktürel nedenlerden dolayı gerilemeye başlamıştır (Doğan vd., 2015:10).

Tarım sektörü, ülkemizdeki bu olumsuz koşulların varlığına rağmen büyük bir potansiyele sahiptir. Çünkü tarım, en başta hayatın devamlılığı için zaruri ihtiyaçları karşılamakta, nüfusun önemli bir kısmına istihdam olanağı sağlayıp işsizliği azaltmakta, sanayi sektörü ile biyoyakıt tüketimine girdi sağlamakta, dört mevsimin yaşanması ve verimli toprakları ile ihracata katkıda bulunarak ülke milli gelirine katkı sağlamaktadır (Bayar, 2018:188).

2.1. Literatür Taraması

Sav ve Sayın'nın (2018) hazırladığı "Antalya İli Sebze Tohumculuk Sektörünün SWOT ve SOR Analizi" isimli eserlerinde, Türkiye için kritik öneme sahip olan tohum üretiminde önemli bir yere sahip olan Antalya ilindeki sebze tohumu üreten işletmeler üzerine bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda sebze tohumu üreten işletmelerin yapıları, sebze tohumunun dış ticaret içerisindeki payı ve uygulamada yer alan tohumculuk politikasının ortaya koyduğu verilere dayanarak sektöre dair SWOT analizi ve SOR analizi gerçekleştirilmiş ve sektörün durumu netleştirilmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak devletin sağladığı teşvik, kredi, hibe ve desteklerin sektörde bir fırsat oluşturduğu ve oluşan yoğun rekabetin ise bir tehdit olarak kabul edileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Turan, Levent ve Öztürk'ün (2017) "Türkiye Ekonomisinde Tarıma Verilen Değerin Değişimi" başlıklı makalesinde, Türkiye'deki tarım sektörüne yönelik bir inceleme yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında Türkiye'nin günden güne tarım sektörünün gerilemesinin yol açtığı ekonomik çıkmazlar belirlenmeye çalışılmış ve bu konuda uluslararası boyutta hangi noktada yer aldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada tarımın daha iyi bir konuma gelebilmesi için hazırlanan reform paketlerinin beklenen kalkınmayı sağlamaması ve devletin sahip olduğu üretim kurumlarının özelleştirilmesi gibi sebeplerin etkisiyle tarım sektöründe bir gerilemenin oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

Doğan, Arslan ve Berkman'nın (2015), "Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış" isimli çalışmalarında Türkiye'nin tarım sektörü mercek altına alınmış ve güncel durumu, gelişimi ve sorunlarına yönelik çözüm önerilerine yer verilmiştir. Bu kapsamda bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de tarım sektörü stratejik bir öneme sahiptir. Bu sebeple önem verilmesi gereken bir sektördür. Tarım sektörünün dış ticaret, üretim faktörleri ve piyasalar üzerinde oluşturduğu etkiler ortaya konulmuştur. Ayrıca tarım sektörünün karşı karşıya olduğu sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerine de yer verilmiştir. Genel olarak tarım sektörünün bir analizi gerçekleştirilmiştir.

Şahin, Meral ve Can'ın (2013) hazırladıkları "Türkiye Tohumculuk Sektörünün Analizi" isimli çalışmalarında 2011 ve 2012 yıllarına ait bir perspektif ile tohumculuk sektörünün yapısına dair kritik bilgiler vermişlerdir. Bu kapsamda, 2002-2011 yılları arasındaki değişim, yıllar bazında değerlendirilmiş ve elde edilen bilgiler ışığında Türkiye'deki tohumculuğun durumu ortaya konmuştur. Türkiye'deki tohumculuk sektörünün araştırma, üretim ve ticaret potansiyeli, örgütlenme yapıları gibi yönlerden umut vadeden bir sektör olduğu ifade edilerek gelecekte daha yüksek düzeylerde üretimlerin gerçekleştirilebileceği düşüncesinin geliştiği vurgulanmıştır.

3. ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. Tarım Sektörü Dış Ticaretinin Genel Analizi

Türkiye'nin tohumda dışa bağımlılığının analizi yapılmadan önce tarım sektörü dış ticaretinin genel yapısının incelenmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda Tablo 1'de Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatı, ihracatın ithalatı karşılama oranı, tarım sektörünün toplam ihracatı ve ithalatı, tarımın GSYH içindeki payı, tarım ihracatının toplam ihracat içindeki payı, tarım ithalatının toplam ithalat içindeki payı ve son olarak canlı hayvan ihracatı ve ithalatı verileri yer almaktadır. Veriler TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu) ve FAO (Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü) online veri tabanından elde edilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin Dış Ticaret Hacmi ve Tarım İhracat-İthalatı

Türkiye Dış Ticareti ve Tarım İhracat-İthalatı (Milyon \$)											
Yıllar	İhracat *	İthalat *	İhracat/İthalat (%)*	Tarım İhracatı *	Tarım İthalatı *	Tarım İhracatı/İthalatı (%)*	Tarım/GSYH (%)*	Tarım/İhracat (%)*	Tarım/İthalat (%)*	Canlı Hayvan İhracatı **	Canlı Hayvan İthalatı **
2002	36.059	51.554	69,9	1.754	1.702	103,03	10,3	4,86	3,30	27,6	14,9
2003	47.253	69.340	68,1	2.120	2.535	83,64	9,9	4,48	3,65	6,1	11,1
2004	63.167	97.540	64,8	2.541	2.757	92,18	9,4	4,02	2,82	4,6	8,7
2005	73.476	116.774	62,9	3.328	2.801	118,82	9,3	4,53	2,39	2,9	13,2
2006	85.535	139.576	61,3	3.480	2.902	119,92	8,2	4,06	2,07	3,4	14,5
2007	107.272	170.063	63,1	3.725	4.640	80,27	7,5	3,47	2,72	1,6	22,3

2008	132.027	201.964	65,4	3.936	6.391	61,58	7,5	2,98	3,16	8,3	39,4
2009	102.143	140.928	72,5	4.347	4.593	94,63	8,1	4,25	3,25	20,6	32,2
2010	113.883	185.544	61,4	4.934	6.456	76,42	9,0	4,33	3,47	4,5	331,8
2011	134.907	240.842	56,0	5.166	8.895	58,08	8,2	3,82	3,69	3,5	1.025
2012	152.462	236.545	64,5	5.188	7.446	69,68	7,8	3,40	3,14	5,3	850,4
2013	151.803	251.661	60,3	5.653	7.718	73,24	6,7	3,72	3,06	11,0	345,0
2014	157.610	242.177	65,1	6.029	8.588	70,20	6,6	3,82	3,54	23,8	138,4
2015	143.839	207.234	69,4	5.756	7.176	80,21	6,9	4,00	3,46	31,9	320,7
2016	142.530	198.618	71,8	5.397	7.041	76,65	6,2	3,78	3,54	24,8	601,6
2017	156.993	233.800	67,1	5.287	8.986	58,83	6,1	3,36	3,84	34,7*	1.186*
2018	167.967	223.046	75,3	5.557	9.284	59,85	5,8	3,30	4,16	---	---

Kaynak: *TÜİK ve **FAO

Tablo 1’de Türkiye’nin 2002–2018 yılları arasında gerçekleşmiş toplam ihracat ve ithalatı, toplam ihracatın ithalatı karşılama oranı, tarım sektörünün toplam ihracat ve ithalatı, tarım sektöründe ihracatın ithalatı karşılama oranı, tarım ihracatının toplam ihracat içindeki payı ile tarım ithalatının toplam ithalat içindeki payı milyon dolar ve yüzde cinsinden verilmiştir.

Türkiye’nin toplam ihracat ve ithalatına bakıldığında yıllar içerisinde artış gösteren bir trend izlediği görülmektedir. Hem ihracat hem de ithalatta 2009 yılında bir önceki yıla göre düşüş yaşandığı görülmektedir. Bu düşüşün sebebi ise 2008 yılında yaşanan küresel krizin (mortgage) etkisi ile olduğu görülmektedir. 2015–2016 yıllarında ise ihracat ve ithalattaki genel düşüşün nedeni döviz kurunda meydana gelen artışlardır.

2002 yılında yaklaşık % 70 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2018 yılına gelindiğinde % 75 olmuştur. Uzun süre uygulanan düşük kur-yüksek faiz politikası dolayısıyla bu oran, genel olarak 2013 yılına kadar bir düşüş eğilimi yaşatmış olsa da, 2013 sonrası dönemde meydana gelen kur artışları neticesinde tekrar yükselmeye başlamış ve 2018 itibarıyla 2002’ye göre % 5’lik bir artış meydana gelmiştir.

Tarım ihracatına bakıldığında yıllar içerisinde miktar olarak bir artış trendi gözükmemektedir. Fakat 2014 yılından itibaren 6 milyar doların tekrar altına düşerek azalmaya başlamıştır. Tarım ithalatına bakıldığında ise tıpkı tarım ihracatında olduğu gibi 2002 yılından itibaren bir artış trendi vardır. 2014 yılında tarım ithalatı zirve değerine ulaşmış ve takip eden yıllarda nispeten azalış göstermeye başlamıştır.

Tarım ihracatının tarım ithalatını karşılama oranına bakıldığında ciddi bir düşüş meydana geldiği görülmektedir. 2002 yılında bu oran % 103 iken yani ithal edilen miktardan daha fazla tarımsal ürün ihraç ediliyorken 2018 yılına gelindiğinde bu oran yaklaşık % 60 olmaktadır. Yani 17 yıllık süreçte üstelik kur artışları dolayısıyla ihracat eğilimi artıp, ithalat eğilimi azalmasına rağmen tarım ihracatının ithalatını karşılama oranında % 40’lık bir azalma meydana gelmiştir. Bu durum artan iç talebe karşılık yeterince tarımsal üretimin artmadığını göstermektedir. Ayrıca iç piyasada meydana gelen fiyat artışları hükümetin dış alımlara yönelmesi sonucunu doğurmuş ve kurdaki artışa rağmen tarımda dış açık oranımız artmaya devam etmiştir.

Tarımın GSYH içindeki payına bakıldığında 2002 yılında % 10,3 iken 2018 yılında bu oran % 5,8 olmaktadır. Bu durum ülke ekonomisinde tarım sektörünün diğer sektörlere nazaran etkinliğinin ve üretkenliğinin azaldığı anlamına gelmektedir.

Tarım ihracatının toplam ihracat içindeki payına bakıldığında yıllar içerisinde azalan bir trend izlediği görülmektedir. 2002 yılında bu oran % 4,86 iken 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle % 3’e kadar gerilemiştir. Türkiye’nin tarım ihracatı yaptığı ülkelerin başında Rusya, Ukrayna gibi komşu ülkeler ile AB gelmektedir. Bu ülkelerde yaşanan krizin etkisi Türkiye’nin tarım sektöründeki pazar payını da geriletmeye başlamıştır. 2009 yılında tekrar bir artış ile % 4,25’e kadar yükselse de 2018

yılında % 3,30'a kadar gerilemiştir. Dolayısıyla bu gerileme, tarımda sahip olunan yüksek gelişim potansiyelinin yeterince kullanılmadığı sonucunu vermektedir.

Tarım ithalatının toplam ithalat içindeki payına bakıldığında yıllar içerisinde dalgalı bir trend izlediği görülmektedir. 2002 yılında tarım ithalatının toplam ithalat içindeki payı % 3,30 iken 2006 yılında son yılların en düşük seviyesi olan % 2,07'ye kadar düşmüştür. 2006 sonrası tekrar artış eğilimine girerek 2011 yılında % 3,69 seviyesine çıkıp sonrasında tekrar düşmüştür. 2018 yılına gelindiğinde ise son yılların en yüksek seviyesine gelinerek % 4,16 oranına gelmiştir. Bu durum, son yıllarda tarım sektöründe özellikle hayvancılık alanından kaynaklı dış açık vererek dışa olan bağımlılığımızın arttığını göstermektedir.

Tarım ihracatı ve ithalatı verilerine dâhil edilen canlı hayvan ihracatı ve ithalatı analiz edildiğinde ciddi dış açık verildiği ortaya çıkmaktadır. 2002 yılında canlı hayvanda dış fazla verilirken 2003 yılından 2017 yılına kadar sürekli dış açık verilmiştir. Yıllar içerisinde canlı hayvan ithalatında önemli artışlar meydana gelmiştir. 2011 yılında 1 milyar dolar seviyesini geçerken aynı yıl canlı hayvan ihracatı sadece 3,5 milyon dolardır. 2012 yılı ve sonrasında canlı hayvan ithalatında büyük düşüşler meydana gelse de canlı hayvan ihracatında aynı oranda bir artış meydana gelmediği için sürekli dış açık verilmiştir. Özellikle 2017 yılı Et ve Süt Kurumu sektör değerlendirme raporuna göre büyükbaş hayvan ihracatının yapılmaması mevcut canlı hayvan dış açığını çok daha fazla oranda arttırmıştır. Kısaca tarımsal dış açığımızın büyük bir kısmının canlı hayvan ticaretinden kaynaklandığı görülmektedir. Örneğin 2017 yılında yaklaşık 3,7 milyar dolar olan tarım dış açığının 1,1 milyar dolarını canlı hayvan oluşturmaktadır. Bu durumda reel olarak tarımsal ürünlerdeki dış açığımız yaklaşık 2,5 milyar dolar seviyesindedir.

Sonuç olarak tarım sektöründe 2015 ve 2016 yıllarında dış açık makul seviyelerdedir. Çünkü bu yıllardaki ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık % 80'dir. Fakat 2017 ve 2018 yılı verilerine bakıldığında tarım sektöründe ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık % 60 seviyesindedir. Geçmişten günümüze tarımda dış fazla veren ve tarım ülkesi olarak anılan Türkiye'de son yıllardaki bu olumsuz gelişmeler tarım ürünlerinde bağımlılığın arttığını göstermektedir.

Ancak tarımsal ürünlerdeki dış açığımızın büyük bir kısmını canlı hayvan oluşturduğundan, tarım sektöründeki dış açık analizi reel olmamaktadır. 2017 yılında canlı hayvan ticaretini çıkardıktan sonra tarım sektörünün ihracatının ithalatı karşılama oranına bakıldığında % 59'dan % 67'e çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin canlı hayvanda dışa bağımlılık seviyesi çok yüksek bir ülke olduğu söylenebilir. Bu duruma örnek, Et ve Süt Kurumunun 2017 Yılı Sektör Değerlendirme raporuna göre 2017 yılında büyük baş canlı hayvan ihracatının yapılmaması ve neticesinde canlı hayvanda ihracatın ithalatı karşılama oranının yaklaşık % 3 olması gösterilebilir.

3.2. Tohum'da Dışa Bağımlılığın Analizi

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı web sitesinden alınan verilere göre Türkiye'nin 2002-2018 yılları arası gerçekleşen tohum üretim miktarı ton cinsinden, tohum ihracat ve ithalat miktarları ise hem ton hem de dolar cinsinden ayrı ayrı verilmiş olup Tablo 2'de detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 2: Türkiye Tohum Üretimi, İhracatı ve İthalatı (Ton ve Dolar Cinsinden)

Yıl	Üretim		İhracat		İthalat		İhracat / İthalat (%)	
	Ton	\$ (Bin)	Ton	\$ (Bin)	Ton	\$ (bin)	Ton	\$ (Bin)
2002	145,227	17,320	8,112	17,320	19,227	55,292	42,191	31,325
2003	184,247	21,451	16,095	21,451	16,341	71,249	98,495	30,107
2004	349,332	35,147	15,658	35,147	19,838	79,238	78,929	44,356
2005	332,19	26,981	13,814	26,981	23,876	89,597	57,857	30,114
2006	370,748	47,093	23,941	47,093	32,654	105,608	73,317	44,592
2007	325,013	49,886	21,335	49,886	34,374	130,581	62,067	38,203
2008	290,148	71,101	26,245	71,101	43,578	170,798	60,225	41,629
2009	385,061	70,766	21,816	70,766	30,243	158,366	72,136	44,685
2010	497,964	94,789	29,586	94,789	40,610	176,792	72,854	53,616
2011	637,33	108,948	30,554	108,948	36,754	178,121	83,131	61,165

2012	646,905	37,439	120,796	33,160	197,649	112,9	61,116
2013	743,193	33,320	126,073	36,056	194,286	92,412	64,89
2014	775,909	42,135	148,375	33,185	188,431	126,97	78,742
2015	896,298	26,708	102,717	56,539	202,181	47,238	50,804
2016	957,925	58,222	153,449	49,491	202,127	117,64	75,917
2017	1.049.366	44,078	137,077	39,288	189,002	112,19	72,52
2018	1.059.316	102.786	151,691	40,170	178,853	255,87	84,81

Kaynak: T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı

Tablo 2 analiz edildiğinde Türkiye’de yıllık tohum üretimi, ihracat ve ithalat verileri ton ve dolar cinsinden gösterilmektedir. Tohum üretimi verilerine bakıldığında yıldan yıla artan bir trend izlemiştir. 2017 yılına gelindiğinde 1 milyon tonun üzerinde tohum üretimi gerçekleşmektedir. Tarımın kaynağı olan tohum üretimindeki bu gelişme hem kendi kendine yetebilirlik hem de tarım sektörünün GSYH içindeki payının artırılması için önem arz etmektedir.

Tohum ihracatına ton cinsinden bakıldığından 2002 yılına göre artan bir seyir görülmektedir. 2009 ve 2015 yıllarında kısmi azalma meydana gelse de ilerleyen yıllarda bu düşüş telafi edilerek 2018 yılında 102 bin ton seviyesine gelerek tarihi rekor kırmıştır. Tohum ihracatına dolar cinsinden bakıldığında sürekli artış göstererek 2018 yılı itibariyle 151 milyon dolar seviyesine gelerek tıpkı ton cinsinde olduğu gibi tarihi rekor seviyesine gelmiştir.

Tohum ithalatı ton cinsinden analiz edildiğinde yıllar içerisinde dalgalı bir trend izlese de nihayetinde 2002 yılına göre artış meydana gelmiştir. 2009 yılında yine krizin etkisi ile bir düşüş meydana gelmiş ise de ardından artış gerçekleşmiştir. 2009 sonrası 30 bin – 40 bin bandında seyreden tohum ithalatı 2015 yılında en yüksek seviyesine çıkarak 56 bin ton olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılına gelindiğinde 40 bin tonun üstünde tohum ithalatı gerçekleşmektedir. Tohum ithalatına dolar cinsinden bakıldığında yıllar itibariyle sürekli bir artış gerçekleşmiştir. 2015 ve 2016 yıllarına gelindiğinde tarihinin en yüksek seviyelerine yükselerek 200 milyon doların üstüne çıkmıştır. Son 2 yılda ise gerek dolar kurundaki artışlar gerekse tohum üretimindeki artış tohum ithalatını olumsuz yönde etkileyerek hem ton hem dolar cinsinden azaltmıştır.

Son olarak tohum ihracatının tohum ithalatını karşılama oranına ton cinsinden bakıldığında son yıllarda gerçekleşen üretim artışı ile % 100’lerin üzerine çıkmıştır. 2015 yılında gerçekleşen iç talepteki artışa karşılık yaşanan kuraklıktan dolayı tohum ihracatının tohum ithalatını karşılama oranı hem ton hem de dolar cinsinden ciddi düşüş meydana getirmiştir. 2015 yılında ton cinsinde % 47, dolar cinsinde ise % 50 seviyelerine kadar gerilemiştir. Son yıllardaki tohum üretimi artışının 1 milyonun üzerine çıkması, TL’nin değer kaybederek döviz kurunda meydana gelen artışlar tohum ihracatını olumlu ithalatını ise olumsuz etkilemektedir.

Sonuç olarak yıllar itibariyle gerek tohum üretimi gerekse tohum ihracatında meydana gelen artışlar olumlu yönde olsa da tohumda dışa bağımlılığın göstergesi olarak görebileceğimiz ihracatın ithalatı karşılama oranı 2018 yılında ton cinsinden % 255 iken dolar cinsinden % 84’tür. Yani geçmişten günümüze kendi kendine yetebilen ve verimli topraklara sahip bir ülke olan Türkiye, tarım sektörü genelinde ciddi bir dışa bağımlılık söz konusu değilken yıllar içerisinde bağımlılık seviyesi artış gösteren bir trend izlemektedir. Eğer gerekli önlemler alınmaz ise şimdilik makul seviyede olan ihracatın ithalatı karşılama oranının giderek daha büyük seviyelere gelmesi muhtemeldir. Tohum üretimi açısından dışa bağımlılık analiz edilirse, tohum üretiminde dışa bağımlı bir ülke olmayıp, ihracat ve ithalat dengesi açısından ele alındığında tohumda da tıpkı tarım ve hayvancılıkta olduğu gibi dış açık veren bir ülke konumundadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye, gerek üç tarafı denizlerle çevrili jeopolitik coğrafi konumu gerekse iklim yapısı ve verimli toprakları açısından tarım ürünleri yetiştirilmesinde avantajlı bir konuma sahiptir. Geçmişten günümüze Türkiye’nin tarımda kendi kendine yetebilen bir ülke olduğu bilinse de son yıllarda tarım sektöründe meydana gelen gelişmeler bu durumu günümüzde büyük oranda değiştirmiştir.

1960'lerde GSYH içinde tarım sektörünün payı yaklaşık % 50 iken 2018 yılında bu oran % 5,8 seviyesine kadar inmektedir. Son yıllarda tarım ihracatının tarım ithalatını karşılama oranına bakıldığında ise % 120'lerden % 60'lara kadar gerilemiş durumdadır. Şüphesiz bu açığın en büyük kaynağı tarım verileri içerisinde hesaplamaya dâhil edilen canlı hayvan tutarlarıdır. Çünkü canlı hayvanda dış açık oranımız neredeyse % 97 seviyelerindedir. Bu analizler neticesinde Türkiye'nin tarım sektöründe dışa bağımlılık hızının artmaya devam ettiği görülmektedir.

Tarım ürünleri yetiştirmenin temel kaynağı olan tohum üretimine bakıldığında ise Türkiye, miktar cinsinden kendi kendine yetebildiği gibi son yıllardaki hızlı üretim artışı ile de ihracatın ithalatı karşılama oranı % 100'ün üzerine çıkmaktadır. Fakat aynı gelişme dış ticaretin analizinde görülmemektedir. Çünkü son yıllarda dış pazara ucuz tohum üreten Türkiye, artan döviz kuru karşısında yüksek fiyattan tohum ithal etmesiyle dış açık vermektedir. Kısacası Türkiye, tohum üretiminde miktar cinsinden ele alındığında 2018 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %255 olmasıyla dışa bağımlılığı olmamasına karşın tohum ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı % 84 olmasıyla dış açık vermektedir.

Bu durumu tersine çevirmek içinse şu öneriler dikkate alınabilir:

- Yerli üretim daha fazla teşvik edilip, dışarıdan sübvansede edilerek alınan yabancı tohumlara karşı rekabet ortamı oluşturulabilir.
- Çiftçiye sertifikalı ürünler için verilen hibe ve krediler, sertifikasız üretim yapan çiftçileri de kapsayacak duruma getirilebilir. Böylece sertifikalı tohumu olmayan üretici yerli tohumunu üretmekten vazgeçmeyecektir. Çünkü son yıllarda teşvik ve kredilerden faydalanabilmek için çiftçiler, ithal edilen tohumları tercih etmektedirler.
- Atıl durumdaki verimli topraklar tespit edilip çeşitli teşvikler verilerek üretime kanalize edilebilir.
- Döviz fiyatlarındaki artış, gübre, mazot, tohum ve zirai ilaçta yüksek girdi fiyatı oluşturacağından bu alanlarda yerli ve milli üretim arttırılabilir.
- Tarımda Ar-Ge yatırımları ile ileri teknoloji kullanılarak daha verimli ürün daha ucuz elde edilebilir. Özellikle üniversitelerde kurulu olan tekno-kent benzeri yapılar aracılığıyla Ar-Ge faaliyetleri daha çok bilimsel yönden ele alınarak inovatif ürün üretimine hız kazandırılarak fayda-maliyet oranının fayda lehine yükseltileceği ve verimlilik düzeylerinin yüksek olacağı yeni ve yerli üretimlerle maliyetler daha da düşürülebilir.
- Küçük üreticileri destekleyici politikalar ile tarımsal üretimin devamlılığı her sınıf çiftçi için sağlanabilir.
- Nüfus dağılım yoğunluğunun şehirlere kaydığı son dönem Türkiye'sinde köyde üretimi canlandırmak adına köye dönüşü kolaylaştıracak ve cazip hale getirecek çeşitli teşvik ve atılımlar yapılabilir.
- Çok uluslu dev şirketlerin sektöre olan hakimiyetleri çeşitli politikalar ile engellenerek yerli arazi sahiplerine rekabet edebilme ve büyüme ortamı oluşturulabilir.
- Tarımsal girdilerin dış ülkelerden ithalatını önlemek ve dışa olan bağımlılığı azaltmak adına tarım-sanayi işbirliği modernize edilebilir.
- Bütçe için tarıma ayrılan payın arttırılması ile tarım sektörü her açıdan desteklenebilir.
- Çiftçinin mazot, gübre, tohum gibi alanlardan vergiden muaf ya da vergi indirimi uygulamaları yapılabilir.
- Üretilen tohum ve tarımsal ürünlerin tarladan pazara kadarki üretim ve tedarik zincirinde otokontrol sistemleri oluşturularak denetlenmesi ile süreç takip edilebilir. Böylece gerekli sorunlar tespit edilerek anında müdahalede bulunulabilir.
- Gerek miras yolu ile gerekse ticari maksat ile parsellere ayrılan büyük verimli tarım arazilerinin küçültülmesi engellenerek ölçek ekonomilerinden istifade edilebilir. Böylece hem üretim artışı hem de maliyet avantajı ile dünya pazarındaki tarımsal ürün ve tohum üretimi payı arttırılabilir.

- Anadolu'nun en ücra dağ köyleri de dâhil her yer taranarak elde edilen yüzlerce yıllık yerli tohumlar kayıt altına alınıp korunabilir ve sürdürülebilirliği sağlanabilir.
- Hibrit tohum denilen, ekildiğinde bir sonraki yıl mahsul vermeyen tohumlar yerine kadim ve verimli yerli tohumların üretimi artırılarak tohum ithalatı minimize edilebilir.
- Son olarak ileriye yönelik olarak yapılabilecek çalışmalar için tohumlar tek tek ele alınarak bağımlılığın derecesinin ürün bazında tespit edilmesi önerilebilir.

Bu öneriler ışığında sonuç olarak, Türkiye'nin yer aldığı bölgesel konum hem üretim açısından ihtiyaç duyulan birçok üretim faktörünü barındırması hem de pazarlara yakınlığı açısından büyük avantajlar barındıran bir nokta olarak kabul edilebilir. Bu sebeple özellikle stratejik olarak büyük değeri olan tarım sektörünün sanayi ve üniversite gibi dışsal sektörlerle irtibatının güçlendirilerek rekabetçi bir konuma getirilmesi ülke ekonomisine ivme kazandıracak katkılar sağlayacaktır. Özellikle tüketici toplumundan üretici bir topluma geçiş yolunda tarım sektörü lokomotif niteliğini taşımakta ve ilgili olduğu birçok sektöre hammadde kaynağı olarak görülebilmektedir. Dışa bağımlılığın azaltılabilmesi için tarım üretiminin artırılması büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma bir farkındalık oluşturmak amacıyla Türkiye tohum sektörünün geçmişi ve bugünkü durumu hakkında bilgiler içermektedir. Bu konuda yapılacak olan diğer çalışmalarda daha kapsamlı olarak tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri bir arada değerlendirilerek tarım sektörünün gelişimine yönelik kalıcı politika önerileri daha sağlam temellerle sunulabilir. Geleceğin stratejik kaynaklarından biri olan tarım ürünlerinin üretiminde dışa bağımlılık yerine kendi ihtiyacını karşılayan bir yapıda olan ülkeler daima gelişime açık bir pozisyonda yer almışlardır. Bu sebeple tarım ve özellikle spesifik olarak tohum endüstrisi gelecek için çok önemli değerler barındırmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACAR, M. (2006). DTÖ ve AB Işığında Türk Tarımının Geleceği, Orion, Yayınevi, Ankara.
- BAYAR, R. (2018), Arazi Kullanımı Açısından Türkiye'de Tarım Alanlarının Değişimi, Coğrafi Bilimler Dergisi 16 (2), 187- 200.
- DOĞAN, A. (2007). "Ekonomik Gelişme Sürecinde Tarımın Katkısı: Türkiye Örneği" SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 365-392.
- DOĞAN, Z., ARSLAN, S. & BERKMAN, A. N. (2015), Türkiye'de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi 8(1), 29-41.
- FAO, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QA>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.
- GÜRESİNLİ, C. N. (2015), Avrupa Birliği ve Türkiye Tarımsal Destekleme Politikaları ve Yapısal Politikalarının Tarihi Gelişiminin Değerlendirilmesi, Danışman: Kürşad İmga, T.C. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı AB Uzmanlık Tezi, Ankara, Eylül, 16-23.
- ÖZERTAN, G. (2013), Türkiye Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm ve Teknoloji Kullanımının Rolü, Ocak, 11.
- SAV, O ve SAYIN, C. (2018). SWOT and SOR analyses of vegetable seeds sector in antalya province of Turkey, Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20/4, 136-145.
- ŞAHİN, A., Meral, Y., Can, M., (2013). Türkiye Tohumculuk Sektörünün Analizi, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(3), 77-83.
- TAYDAŞ, K. Z. (2018), Gıda ve Tarımda Dışa Bağımlılık, Açlık Ve Yoksullukla Mücadele, Dünya Gıda Günü 2018 Sempozyumu.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, İhracat-İthalat, <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Tohumculuk>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.
- TURAN, Z; LEVENT, M. & ÖZTÜRK, K. (2017). "Türkiye Ekonomisinde Tarıma Verilen Değerin Değişimi", International Journal of Academic Value Studies (Javstudies), Vol:3, Issue:11; pp:214-223 (ISSN:2149-8598)

TÜİK, Temel İstatistikler, Ulusal Hesaplar, Üretim Yöntemi İle GSYH, <http://tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>, Erişim Tarihi: 24.03.2019

YAĞCIOĞLU, M. (2015), Tarımsal Büyüme ve Dış Ticaret Üzerine Makro Değerlendirmeler, İzmir Ticaret Borsası Ar-Ge Müdürlüğü, Kasım, 1.